

Előszó

„Íme a gyilkosok ideje” – vetette oda hanyagul Arthur Rimbaud valamikor 1872 és 1875 között az *Illuminációk* című prózavers-gyűjtemény egyik írásának, a *Reggeli részegségnek* a végére. Talán a legismertebb és legtöbbet idézett sora a ciklusnak, amelyben a kölyökzseni bőségesen villant fel gyilkosságokat, bűnt, vért, halált, szörnyűséget, túl a német-francia háborún, a Párizsi Kommunón, de még előtte állt Afrika, a ma is remekül jövedelmező fegyverkereskedés.

Rimbaud aligha hihette, hogy hamarosan valóban eljön „a gyilkosok ideje”, amikor ők lesznek az emberi élet mindennapjait egyre jobban behálózó sajtó főszereplői, címlapra kerülnek az emberek, akiktől imádunk rettegni, akiket imádunk gyűlölni, de némelyiket titokban még akár borzongással vegyes csodálattal is illetjük, akarva-akaratlanul magunk is hozzájárulunk ahhoz, hogy e „szörnyetegek” hírnevét erősítsük. A kölcsönhatás pedig elkerülhetetlen: sokan éppen azért követték el gáztetteiket, hogy valamiféle „nyomot hagyjanak” maguk után. Ezt nevezik a modern pszichiátriában „Hérosztrátosz-szindrómának.”

Pedig a legenda szerint Ephészosz városa törvényt hozott arról, hogy a Hérosztrátosz nevű gonosztevő emlékét örök időkre ki kell törölni. Kr.e. 351. július 21-én ez az ember gyújtotta fel Artemisz istennő ephészoszi templomát, amelyet Kroiszosz (azaz Krózus) lídiai király (Kr.e. 595-547) építtetett egy árvíz által elpusztított régebbi szentély helyére. A 130 méter hosszú, 18 méter magas oszlopok tartotta templom az ókori világ Hét Csodájának egyike volt. Hérosztrátosz tettével azt akarta elérni, hogy neve fennmaradjon emberemlékezetig. A város halálra ítélte őt és halálbüntetés terhe mellett megtiltotta, hogy nevét valaha is kiejtsék. A tilalmat azonban hamarosan megszegte egy történetíró, a chioszi Theopomposz (Kr.e. 390–306) aki a Hellének című művében megörökítette a gyújtogató nevét. Tehát Hérosztrátosz elérte célját: neve azóta is gyakran felbukkan irodalmi művekben, Geoffrey Chaucertől Jean-Paul Sartre-ig. A 20. században pedig veszedelmesen elszaporodtak utódai.

A gyilkosságok, a bűn, a minél szörnyűbb halálnevek iránti kíváncsiság is egyidős az emberiséggel. Ma felháborodunk, hogy egyes harmadik világbeli országokban még mindig vannak nyilvános kivégzések, pedig ezek évezredek át az egyik legkedveltebb látványosságoknak számítottak. Gondoljunk csak az ókori keresztrefeszítésekre, az oroszlanok elé vetett elítéltekre, a középkori máglyákra, kerékbe törésekre, karróba húzásokra, felnégyelésekre (az ember rendkívül találékony volt mindig kínzások és kínhalálok terén...), a guillotine Párizs és más francia városok főterein működött, de még a 20. században is előfordult – a világ „civilizáltak” mondott felén is – hogy elrettentésül, tömeg előtt hajtottak végre halálos ítéleteket. (Most a

jogszerű ítéletekre gondolok csupán, nem a lincselésekre, amelyekből sajnos mi magyarok is részesültünk több ízben az elmúlt 100 évben...).

És az irodalom is mindig párhuzamosan haladt e téren az étellel! Már Szophoklész Oidipusz királya, vagy a Bertolt Brechtet is megihlető 13. századi kínai Krétakör-legenda is valóságos „bűnügyi történet”. Vajon miért tartozik a mai napig a legjátszottabb drámák közé Shakespeare Macbeth-je, vagy a III. Richárd, amelynek főhősét, aki „úgy dönt, hogy gazember lesz”, a velejéig romlott fenevadtól a cinikus hatalommániáig, a sátáni intrikustól a kisebbségi érzéseitől gyötört emberig számtalan megközelítésben elevenítik meg a színészek? Aztán a 19. század megteremti a valódi „krimi” műfaját (E.T.A. Hoffman Mademoiselle de Scudéry-jét (1819) és Edgar Allan Poe: A Morgue utcai kettős gyilkosság (1841) című novelláját tekintik kiindulópontoknak), amelynek azóta megszámlálhatatlan klasszikusa született (a sok-sok lektúr és fércmű mellett), de amelyet az irodalom-tudomány – kevés kivétellel – mindig is egyfajta gőgös lenézéssel kezelt. (Ugyanez vonatkozik a krimifilmekre is, bár kétségtelen, hogy a maradandó értékek és az „egyszer használatos” tucatalkotások aránya, ha lehet, még rosszabb, mint az irodalom esetében. De emlékszem arra is egyetemista koromból, hogy az 1970-es évek második felében az ELTE Bölcsészkarán létezett a „Triviális Tudományos Diákkör”, amely épp eme elitista felfogással szemben a krimi műfaj esztétikáját tanulmányozta Chandlertől Hitchcockig).

És az irodalommal nagyjából egy időben lép be történetünkbe a sajtó: 1836 áprilisában James Gordon Bennett, a New York Herald alapító-főszerkesztője az

első újkori „interjúként” számon tartott riportjában egy fiatal prostituált, Helen Jewett meggyilkolásának történetét tárta az olvasók elé. Az ügy gyanúsítottja, Richard P. Robinson körül, akit végül a bíróság felmentett elegendő bizonyíték hiányában, valóságos „médiaháború” tört ki: Bennett lapja ugyanis kezdettől fogva Robinson ártatlanságát hangoztatta, míg a New York-i rivális lap, Benjamin Day The Sun-ja őt kiáltotta ki gyilkosnak.

Eltelt néhány évtized és már a „pszicho-thriller” születésének lehettünk tanúi. Fjodor Mihajlovics Dosztojevskij a Bűn és bűnhődésben (1866) egy gyilkos fiatalembert állít a középpontba, akinek szörnyű tette jogilag és erkölcsileg is elítélendő, ugyanakkor az olvasó hajlik rá, hogy rokonszenvezzen vele a gonosz uzsorás vénasszony megölése miatt, hiszen Raszkolnyikov kétségbeesésében hajta végre végzetes tettét. De megemlíthetnénk jó fél évszázaddal később Kosztolányi Dezső Édes Annáját is, amelyben egy kis cselédlány addig tűri a „méltóságosék” mindennapos megalázásait, amíg egyszer csak elszakad nála a cérna és megöli gazdáit... Arany János balladáit, az Ágnes asszony, az V. László, vagy a Tetemrehívás a maguk misztikus hátterével ugyancsak a bűntől való lelki szabadulás lehetőségét tárják elénk.

1886-ban pedig már az orvostudomány, a kutatások korlátlanságának veszélyei, a tudatalatti elfojtások szabadon engedése, az ebből adódó tudathasadás is megjelennek és Robert Louis Stevenson olyan „bipoláris” figurát teremt, aki valamilyen szinten mindannyiunkban benne él, csupán az a kérdés, hogy melyiket engedjük elhatalmasodni magunkon: dr. Jekyllt, vagy alteregóját, Mr. Hyde-ot. Ezért figyeljük a bátor orvos

egyre nehezebben visszafordítható kísérleteit száznál többel vegyes rémülettel, ezért tekinti évtizedek óta minden színész „jutalomjátéknak” e kettős személyiség meglevenítését (a teljesség igénye nélkül: Conrad Veidt, Fredric March, Spencer Tracy, Jean-Louis Barrault, Michael Caine, John Malkovich...).

Stevenson hősének világra jöttét alig két év választja el a mi történetünk első főszereplőjétől, Hasfelmetsző Jack-től. A 125 éve rejtély övezte brutális whitechapel-i gyilkos volt az első igazi véreskezű „médiasztár”, aki még korunkat is foglalkoztatja időről időre. Az ő „koverolása” már kielégítette azoknak a vér- és rettegés-igényét is, akiknek nem volt félnivalójuk. Éppen ez a kulcsa a bűnügyi sztorik sikerének: az olvasónak/nézőnek meggyőződése, hogy ilyen eset csak más-sal történhet meg, vele soha. Ez a borzalom-igény élteti a tv-híradókat (immár nemcsak a kereskedelmieket), a „Kék fény” jellegű riportműsorokat, a nyomtatott és az on-line bulvársajtót, amelynek egyre több engedményt tesznek az eladhatóság jegyében a „komolynak” mondott lapok és portálok, sőt, még az évről évre a kegyetlenség ábrázolásában tobzódó World Press Photo kiállítások is. És bár szociológusok, pszichológusok és médiaszakemberek hosszú ideje figyelmeztetnek a borzalom banalizálódásának veszélyére, az agyonmediatizált homo sapiens nem látszik belefáradni, miközben a vérrel, a halállal kapcsolatos túrésküszöb egyre magasabbra emelkedik. Úgy látszik, embermilliárdoknak felel meg tökéletesen a Gerbner György-féle „gonosz világ szindróma”, amelytől való félelmükben könnyedén manipulálhatókává válnak – akár azzal is, hogy közönséges gyilkosokkal riogatják őket, hogy